

ALICJA WITUSZYŃSKA
*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej –
Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie*

SYTUACJA EKONOMICZNA GOSPODARSTW PASIECZNYCH W 2009 ROKU PROWADZĄCYCH RACHUNKOWOŚĆ POLSKI FADN

1. Wstęp

W 2009 roku było w naszym kraju 1 123 356 rodzin pszczelich [Semkiw P., Ochal J. 2009, str. 6], co oznacza 36% wzrost w stosunku do roku 2007, kiedy było ich 716 472. Pod względem liczby rodzin pszczelich Polska znajduje się wśród krajów Unii Europejskiej na czwartym miejscu po Hiszpanii, Grecji i Francji. W wyniku niekorzystnego wpływu warunków zimowania, występowania chorób w pasiekach i zatruc pszczół wywołanych niewłaściwym stosowaniem środków ochrony roślin przez rolników oraz likwidacji gospodarstw nierentownych prowadzonych często przez pszczelarzy w podeszłym wieku, liczebność rodzin pszczelich ulega ciągłym wahanom.

Polska wyróżnia się na tle krajów europejskich tzw. poziomem napszczelenia, które oznacza liczbę rodzin pszczelich przypadających na 1 km². Wynosi ono w naszym kraju 3,7 rodzin pszczelich, podczas gdy średnio w UE – 2,9 [Semkiw P., Ochal J. 2009, str. 5].

W 2009 roku było w Polsce około 45 tysięcy zawodowo czynnych pszczelarzy, a według danych PZP w 2008 roku aż 60,7 % pszczelarzy było w wieku powyżej 50 lat [Semkiw P., Ochal J. 2009, str. 6 i 7]. Produkcja pasieczna nie należy do stabilnych gałęzi produkcji. Problemy, jak choćby walka z groźną dla pszczół chorobą – warrozą, bardzo utrudniają przewidywanie wyników produkcyjnych. Tymczasem w analizach dotyczących potrzeb zapylania roślin oblicza się, że straty wynikające z niedoboru rodzin pszczelich w Polsce wynoszą ok. 2,5 – 3 mld zł [Skubida P. 2010 str. 2]. Obok dostarczania odżywczego miodu oraz cenionego w przemyśle wosku, pszczoły odgrywają niezmiernie ważną rolę w zapylaniu

roślin uprawnych przyczyniając się w ten sposób do zwiększenia plonów. Badania wykazały, że dzięki pszczołom, np. plon rzepaku może wzrosnąć o 30%, a gryki i roślin sadowniczych nawet o 60 %. Obliczono, że działalność pszczoły miodnej jako zapylacza upraw przynosi gospodarce człowieka korzyści rzędu 4,3 miliarda euro rocznie [Kołtowski Z. 2007 str. 8-9].

W polskim rolnictwie ciągle jeszcze pasieki nie są otoczone należytą troską. Podczas stosowania chemicznych środków do ochrony roślin i zwalczania chwastów, rolnicy często nie przestrzegają podstawowych zasad i okresów prewencji w celu ochrony owadów zapylaczy.

Chociaż postęp w doborze środków ochrony roślin, lepsza technika ich stosowania i odpowiednie przepisy prawne ograniczyły znacząco zagrożenie, to jednak błędy i często niedostateczna wiedza, a czasem wręcz bezmyślność rolników są nadal przyczyną zatruc pszczoł [Skubida P. 2010, str. 1, 2].

2. Cel i metoda

Celem artykułu jest przedstawienie wyników produkcyjno-ekonomicznych uzyskanych w 2009 roku przez grupę gospodarstw prowadzących rachunkowość FADN, w których produkcja miodu i innych produktów pasiecznych była wiodącym kierunkiem działalności. W 2009 roku w próbie Polskiego FADN było 28 gospodarstw zajmujących się działalnością rolniczą mającą na celu pozyskiwanie produktów pszczelarskich, głównie miodu. Gospodarstwa te były rozmieszczone na terenie całego kraju,.

Dobór gospodarstw pasiecznych nie był celowy, znalazły się one w próbie Polskiego FADN wskutek spełnienia kryteriów doboru próby do prowadzenia rachunkowości. Próba gospodarstw pochodziła z pola obserwacji, liczącego w Polsce około 750 tys. gospodarstw rolnych towarowych, których wielkość ekonomiczna wynosiła co najmniej 2 ESU¹. Wybrane do oceny gospodarstwa pszczelarskie miały więc cechy towarowych i były związane z rynkiem produktów rolnych. Z tego względu ich wyniki ekonomiczne mogą służyć do kształtowania poglądu na temat dochodowości podobnych pasiek w Polsce. Nie mogą być jednak podstawą do stosowania jakichkolwiek uogólnień.

W metodyce Polskiego FADN stosuje się kategorie ekonomiczne ściśle zdefiniowane przez Komisję Europejską. Pozwala to na agregowanie i bezpośrednio porównywanie wyników krajów członkowskich Wspólnoty. W rozumieniu Polskiego FADN dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego jest różnicą wartości produkcji i kosztów ogółem, skorygowaną o saldo dopłat i podatków od działalności operacyjnej i inwestycyjnej. Stanowi opłatę za własne czynniki wytwórcze: pracę rolnika i jego rodziny, ziemię oraz kapitał, a także za zarządzanie. Natomiast

¹ Europejska jednostka wielkości (ang. European Union), 1 ESU=1200 EURO.

wartość produkcji ogółem to suma wartości produkcji roślinnej, zwierzęcej obniżonej o zakup zwierząt oraz produkcji pozostałej (np. świadczenie usług sprzętem, przychody z agroturystyki), liczonych w cenach bieżących bez podatku VAT.

Koszty ogółem obejmują trzy główne grupy: koszty zużycia pośredniego (koszty bezpośrednie i ogólnogospodarcze), amortyzację i koszty czynników zewnętrznych (wynagrodzenia za pracę obcą, czynsze za dzierżawę obcej ziemi i odsetki od zobowiązań).

3. Wyniki badań

Ze względu na duży udział w systemie Polskiego FADN gospodarstw pasiecznych z regionu Małopolska i Pogórze w opracowaniu oddzielnie zaprezentowano średnie wyniki dla 15 gospodarstw tego regionu. Gospodarstwa pasieczne w 2009 roku miały wielkość ekonomiczną średnio 7,5 ESU², natomiast w regionie Małopolska i Pogórze były nieco słabsze ekonomicznie 6,5 ESU. Średnio na analizowane gospodarstwo przypadało około 170 rodzin pszczelich. W tym samym okresie średnia wielkość pasieki w Polsce wynosiła tylko 25 rodzin [Semkiw P. Ochal J. 2009, str. 6].

Liczba rodzin w pasiece, powyżej której Unia Europejska zalicza pszczelarzy do grupy pszczelarzy zawodowych wynosi 150. Zatem odnosząc się do tej klasyfikacji analizowane gospodarstwa w większości przynależą do grupy zawodowych. Z danych wynika, że największe gospodarstwo pszczelarskie w bazie Polskiego FADN posiadało 549 pni pszczelich, a najmniejsze 76. Obszar użytków rolnych (UR) w tych gospodarstwach nie przekraczał 20 ha, ale najwięcej było gospodarstw o powierzchni UR poniżej 5 ha (82%). Dlatego średnia powierzchnia UR wynosiła zaledwie 3,3 ha, a w regionie Małopolska i Pogórze 1,5 ha.

Omawiane gospodarstwa pasieczne były typowymi gospodarstwami rodzinnymi, w których bazowano głównie na zasobach pracy własnej (92,3 % nakładów pracy ogółem). Średnia wartość aktywów ogółem gospodarstwa pasiecznego w systemie Polskiego FADN wynosiła w 2009 roku prawie 214 tys. zł, a w regionie Małopolska i Pogórze – nieco ponad 180 tys. zł, w tym 5 % aktywów było finansowane przez kapitał obcy (w regionie Małopolska i Pogórze tylko 1,4 %), głównie przez kredyty (tabela 1).

² Ekwiwalent 1 ESU dla pasiek wynosi średnio dla wszystkich regionów w Polsce 49,3 pni pszczelich, natomiast wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM „2004”) wynosi 105 zł na 1 rodzinę pszczelą [Ziętek I. 2008 str. 23 i 28].

Tabela 1

Zasoby czynników wytwórczych w gospodarstwach pasiecznych

Wyszczególnienie	Ogółem	Małopolska i Pogórze
Liczba gospodarstw	28	15
Wielkość ekonomiczna (ESU)	7,5	6,5
Powierzchnia użytków rolnych (ha)	3,3	1,5
Nakłady pracy ogółem (AWU)	1,3	1,3
Nakłady pracy własnej (FWU)	1,2	1,2
Aktywa ogółem	213 924	180 860
Zobowiązania ogółem	10 673	2 499
Udział zobowiązań w aktywach (%)	5,0	1,4
Liczba pni pszczelich średnio na gospodarstwo	170	149

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Polskiego FADN z 2009 roku.

W gospodarstwie pasiecznym Polskiego FADN w 2009 roku wyprodukowano średnio 33,1 dt miodu, a w regionie Małopolska i Pogórze 27,5 dt (tabela 2). Średnia wydajność rodziny pszczelej w tych gospodarstwach wynosiła 19,5 kg miodu i była wyższa o 28 % niż średnia krajowa w 2009 r. (14 kg).

Produkcja miodu stanowiła w 2009 roku średnio 80,4 % wartości produkcji ogółem i wynosiła 49 147 zł na gospodarstwo, a w regionie Małopolska i Pogórze 45 517 zł. W poszczególnych gospodarstwach pasiecznych, które znalazły się w bazie Polskiego FADN wartość produkcji miodu wahała się w granicach od 6169 zł do 153 871 zł.

Tabela 2

Produkcja w gospodarstwach pasiecznych

Wyszczególnienie	Ogółem	Małopolska i Pogórze
Wartość produkcji ogółem (zł)	61 114	55 769
1. Produkcja roślin i produktów roślinnych (zł)	2 604	1 223
2. Produkcja zwierzęca (zł)	58 286	54 237
w tym: miód,	49 147	45 517
pozostałe produkty pszczelarskie	4 573	1 582
Udział produkcji pszczelarskiej w produkcji ogółem w (%)	80,4	81,6
Przekazania do gospodarstwa domowego (zł)	988	1 402
Produkcja miodu średnio na gospodarstwo (dt)	33,1	27,5
Produkcja miodu na rodzinę pszczelą (kg)	19,5	18,5

Źródło: jak w tabeli 1.

Wskaźniki produktywności gospodarstw pasiecznych wskazują, że na 1 osobę pełnozatrudnioną (AWU) przypadało 47 011 zł wartości produkcji ogółem (produktywność pracy), natomiast produktywność kapitału, czyli wartość produkcji w gospodarstwie przypadająca na 1000 zł aktywów ogółem wynosiła 286 zł, oraz

niewiele ponad 300 zł w Małopolsce i Pogórzu. Jedna rodzina pszczela wytworzyła średnio produkty pszczele o wartości 316 zł.

Tabela 3

Produktywność pracy i majątku w gospodarstwach pasiecznych

Wyszczególnienie	Ogółem	Małopolska i Pogórze
Produkcja ogółem na 1 AWU (zł)	47 011	42 899
Produkcja ogółem na 1000 zł aktywów	286	308
Wartość produktów pszczelich wytworzonych przez 1 rodzinę pszczelą (zł)	316	316

Źródło: jak w tabeli 1.

Koszty ogółem w 2009 roku w grupie gospodarstw z produkcją pasieczną w Polskim FADN wynosiły średnio 29 554 zł na gospodarstwo, a w regionie Małopolska i Pogórze 27 614 zł (tabela 4). W strukturze rodzajowej kosztów (rysunek 1) dominującą pozycję zajmowały koszty ogólnogospodarcze zawierające m. in. koszty utrzymania maszyn i budynków, energii, usług (38,8 %). Na podobnym poziomie utrzymywały się koszty bezpośrednie (36,9 %) obejmujące m. in. koszty zakupu cukru, węży i leków. Udział amortyzacji był na poziomie 21-22% wartości kosztów ogółem. Ponieważ gospodarstwa opierały swą działalność na własnych czynnikach wytwórczych to koszty czynników zewnętrznych obejmujące wynagrodzenie za pracę, czynsze i odsetki od kredytów były niewielkim obciążeniem.

Z analizy danych wynika, że w gospodarstwach z produkcją pszczelarską objętych obserwacją Polskiego FADN w 2009 roku zaistniały dość korzystne relacje między poniesionymi kosztami ogółem a poziomem produkcji. Koszty te stanowiły w 2009 roku niespełna 50 % ogólnej wartości produkcji – tabela 4. Należy jeszcze raz podkreślić, że wyniki dotyczą tylko 28 gospodarstw w 2009 roku.

Tabela 4

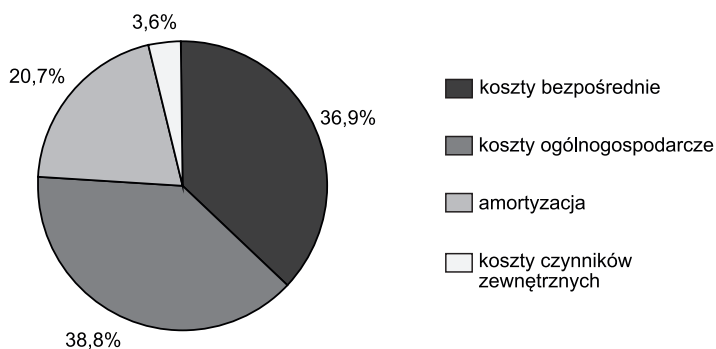
Koszty w gospodarstwach pasiecznych

Wyszczególnienie	Ogółem	Małopolska i Pogórze
Koszty ogółem	29 554	27 614
Zużycie pośrednie, w tym:	22 394	20 235
koszty bezpośrednie	10 902	10 001
koszty ogólnogospodarcze	11 492	10 235
Amortyzacja	6 104	6 219
Koszty czynników zewnętrznych,	1 056	1 160
Relacja kosztów bezpośrednich do produkcji ogółem %	17,8	17,9
Relacja kosztów ogółem do produkcji ogółem %	48,4	49,5

Źródło: jak w tabeli 1

Rysunek 1

Struktura rodzajowa kosztów w gospodarstwach pasiecznych

Źródło: : jak w tabeli 1.

Opłacalność produkcji miodu i pozostałych produktów pszczelarskich uzależniona jest w dużej mierze od kosztów. Jednak w porównaniu z gospodarstwami innych specjalizacji, prowadzących rachunkowość Polskiego FADN można sądzić, że udział kosztów ogółem nie był wysoki i pozostała nadwyżka wartości produkcji (ponad 50%) tworzyła dochód gospodarstwa. Trzeba również wziąć pod uwagę, że w przeciwieństwie do innych gospodarstw rolnych, gospodarstwa pasieczne miały na ogół niewielką powierzchnię użytków rolnych i w niewielkim stopniu korzystały z dopłat bezpośrednich. Ich dochód pochodzi więc głównie z uzyskanej produkcji pszczelarskiej. Jednak w latach tzw. „trudnych” dla pszczelarstwa, kiedy występują niekorzystne warunki atmosferyczne, np. długie i mroźne zimy lub chłodne, deszczowe lata, lub nasila się inwazja warrozy, następuje gwałtowny spadek populacji rodzin pszczelich. Wówczas bardzo trudno jest utrzymać pasiekę, bo brak produkcji oznacza dla pszczelarza bankructwo i często likwidację pasieki.

W metodyce Polskiego FADN najważniejszą kategorią dochodową jest dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (DzRGR). Z przeprowadzonych wyliczeń wynika, że w 2009 roku gospodarstwo pasieczne objęte obserwacją Polskiego FADN wypracowało średnio dochód 35 777 zł, a w regionie Małopolska i Pogórze 30 904 zł (tabela 5). Na 1 osobę pracującą w rodzinie rolnika (FWU) przypadało odpowiednio 28 646 zł i 24 922 zł dochodu. Średnio DzRGR na FWU przekraczał o 15 % wartość rocznej płacy netto w gospodarce narodowej. W regionie Małopolska i Pogórze dochód ten był na podobnym poziomie.

Oceniając dochodowość gospodarstw pasiecznych należy wskazać, że podobny średni poziom dochodu na osobę pełnozatrudnioną w rodzinie rolnika w 2009 roku, uzyskały dopiero gospodarstwa o wielkości ekonomicznej od 16 do 40 ESU³.

³ Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2009 roku (Praca zbiorowa (2010) s. 51.

Tabela 5

Dochody z gospodarstw pasiecznych

Wyszczególnienie	Ogółem	Małopolska i Pogórze
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (zł)	35 777	30 904
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny (zł/FWU)	28 646	24 922
Porównanie dochodu w zł/FWU do rocznej płacy netto w kraju (24 880 zł) (%)	115,1	100,1
Udział dopłat w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego (%)	14,1	11,5

Źródło: jak w tabeli 1.

Jak już wcześniej wspomniano niewielkie znaczenie w dochodzie z gospodarstwa pasiecznego miały dopłaty do działalności operacyjnej gospodarstwa. W analizowanych gospodarstwach prowadzących rachunkowość Polskiego FADN stanowiły one nieco ponad 14 % wartości dochodu. Ich kwoty wynosiły średnio na gospodarstwo 5039 zł, a w regionie Małopolska i Pogórze 3560 zł (tabela 6). Te kwoty w roku sprzyjającym produkcji miodu stanowią więc pewien dodatek, ale w roku kłęskowym są niewielką podporą w odbudowywaniu produkcji.

Ze względu na rangę pszczół w rolnictwie, gospodarstwa pasieczne, podobnie jak inne uprzywilejowane kierunki w rolnictwie (np. rolnictwo ekologiczne) być może powinny korzystać ze specjalnego wsparcia finansowego ze środków publicznych zanim populacja pszczół zostanie drastycznie ograniczona.

Organizacje zrzeszające pszczelarzy dążą do przyznania im bezpośrednich dopłat z Unii Europejskiej (UE) do pasiek, tak jak to funkcjonuje w innych działach produkcji rolniczej. Takie środki przyczyniłyby się do utrzymania stabilizacji produkcji pszczelarskiej, a przy dużych stratach dałyby możliwość odbudowy pasieki i przetrwania okresu bezproduktywnego.

O dotacje unijne dla pasiek można jednak obecnie występować jedynie grupowo, indywidualnie żaden pszczelarz dopłat nie otrzyma. Szkolenia, zakup leków do zwalczania warrozy, najem lawet, wykonanie analiz jakości miodu oraz zakup rodzin pszczelich to tylko niektóre cele, na jakie można się ubiegać o zwrot poniesionych wydatków. W zależności od rodzaju wsparcia mogą być to: organizacje i stowarzyszenia pszczelarzy, spółdzielnie pszczelarskie, grupy producenckie pszczelarzy, jednostki badawczo-rozwojowe zajmujące się problematyką pszczelarską. Dotacje przedstawione w tabeli 6. zawierają płatności również z innych działów gospodarstwa, m. in. jednolitą płatność obszarową (JPO), która w tej grupie gospodarstw stanowi prawie 33 % ogólnej wartości dotacji jaką one uzyskują. W regionie Małopolska i Pogórze JPO stanowi nieco mniej niż 20 % ogólnej wartości dotacji. Płatności związane z produkcją pszczelarską zawarte są w pozostałych dopłatach, których wartość stanowi co najmniej 60 % wszystkich dopłat ogółem.

Tabela 6

Dopłaty w gospodarstwach pasiecznych w zł/gospodarstwo

Wyszczególnienie	Razem	Udział %	Małopolska i Pogórze	Udział %
Dopłaty do działalności operacyjnej ogółem	5039	100	3560	100
Jednolita płatność obszarowa	1654	32,8	699	19,6
Pozostałe dopłaty	3022	60,0	2438	68,5

Źródło: jak w tabeli 1.

4. Wnioski

Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego specjalizującego się w produkcji pszczelarstwiej w przeliczeniu na 1 osobę pełnozatrudnioną własną wyniósł w 2009 roku 28 646 zł i był wyższy o 15,1 % niż średnie wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej (24 880 zł).

Dopłaty miały znaczenie marginalne w gospodarstwach pasiecznych, a więc dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego został zrealizowany głównie przez działalność operacyjną gospodarstwa.

Chociaż liczba gospodarstw pasiecznych objętych badaniami w 2009 r. była niewielka przedstawione obliczenia dają podstawę do stwierdzenia, że tego typu gospodarstwa mogą być efektywne ekonomicznie i mają szanse rozwoju.

Ze względu na bardzo korzystny wpływ pszczół na plony oraz na środowisko naturalne nie można dopuszczać do upadku małych pasiek amatorskich i należy zapewnić im rozwój, co nie jest możliwe bez zorganizowanej pomocy instytucjonalnej. Z drugiej strony szansą rozwoju pszczelarstwa jest możliwość uzyskania z tego rodzaju produkcji zadowalających wyników ekonomicznych.

LITERATURA

1. Semkiw P., Ochal J. (2009): „Analiza sektora pszczelarstwiej w Polsce dla opracowania krajowego Programu Wsparcia Pszczelarstwa w latach 2010-2013” ISiK Oddz. Pszczelnictwa w Puławach, Puławy <http://www.opisik.pulawy.pl/pdf/analiza1.pdf>
2. Skubida Piotr (2010): „Zatrucia pszczół jako czynnik powodujący istotne straty w pszczelarstwie, Zakład Technologii Pasiecznych Oddziału Pszczelnictwa ISiK w Puławach <http://www.opisik.pulawy.pl/pdf/3.pdf>
3. Ziętek I. (2008): „Współczynniki standardowej nadwyżki bezpośredniej „2004” dla typologii gospodarstw rolnych w Polsce” IERiGŻ.
4. Polskie pszczelarstwo w liczbach wg Krajowego programu wsparcia pszczelarstwa w Polsce na lata 2010-2013 <http://www.pszczoly.krystyna.pl/aktualnosci/84-aktualnosci/627-pszczelarstwo-w-liczbach-2010?showall=1>
5. Praca zbiorowa: Goraj L., Mańko S., Osuch D., Płonka R. (2010): Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2009 r. Część I. Wyniki standardowe.

6. Kołtowski Z. (2007): „Znaczenie pszczoły miodnej w zapylaniu roślin entomofilnych” *Pszczelarstwo*, 58.
7. Prabucki J. (1998): *Pszczelnictwo*, red. J. Prabucki; Wyd. Prom. „Albatros”, Szczecin
8. Pruszyński G. (2008): „Znaczenie pszczół w rolnictwie i ich ochrona przed zatruciami” Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu <http://www.ppr.pl/arttykul-znaczenie-pszczol-w-rolnictwie-i-ich-ochrona-144122-dzial-3764.php>

ALICJA WITUSZYŃSKA

**SYTUACJA EKONOMICZNA GOSPODARSTW PASIECZNYCH W 2009 ROKU
PROWADZĄCYCH RACHUNKOWOŚĆ POLSKI FADN**

Słowa kluczowe: *gospodarstwo pasieczne, pszczelarstwo, produkcja miodu, rodzina pszczela*

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw objętych badaniami Polskiego FADN i zajmujących się przede wszystkim produkcją miodu i innych produktów pasiecznych w 2009 roku. Liczba badanych gospodarstw była niewielka (28). Omówione w artykule gospodarstwa były typowymi gospodarstwami rodzinnymi o niewielkiej powierzchni użytków rolnych (średnio 3,3 ha). Na analizowane gospodarstwo przypadało średnio 170 rodzin pszczelich, a wydajność rodziny pszczelej wynosiła 19,5 kg miodu. Dochód z takiego gospodarstwa w przeliczeniu na 1 osobę pracującą w rodzinie rolnika był w 2009 roku wyższy o 15,1 % niż średnie wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej. Przedstawione wyniki mogą być zachętą do powiększania małych pasiek lub zakładania nowych.

ALICJA WITUSZYŃSKA

**ECONOMIC SITUATION OF APIARY FARMS RUNNING POLISH
ACCOUNTING FADN IN 2009**

Key words: *apiary, apiculture, honey production, swarm*

SUMMARY

The article is about the productive and economic results of the farms that are included in the research of the Polish FADN. They especially concern the honey production and other beekeeping products in 2009. A small number of farms were studied (28). The farms described in the in the article were typical family farms, with small agriculture areas (on average 3,3 ha). For one studied farm, there was on average 170 swarms and the efficiency of the swarm reached 19,5 kg of honey. The income of this kind of farm per person working in farmer's family was 15,9 % higher in 2009 than the average net salary in the national economy. The given results can encourage farmers to enlarge small apiaries or to create the ones.

e-mail: Alicja.Wituszynska@fadn.pl